

378.147(082)

T-78

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 4

**Трудова та професійна
підготовка молоді:
проблеми та шляхи
їх розв'язання**

ВІЛЬНЕ ВИХОВАННЯ Є ШЛЯХ НАДБАННЯ ДУХОВНОСТІ

Мислителі сучасності М. Лосський, М. Бердяєв, Е. Фромм, А. Маслоу, О. Мень, І. Бех одною із глобальних проблем вважають розвиток духовних сил людини. Вживання людства, його подальший прогрес в умовах формування єдиної цивілізації на землі вимагає визнання таких основних гуманістичних принципів, як свобода вибору народами власного майбутнього та багатоваріантність соціального прогресу. М. Лосський вважав, що розбудова суспільства без морального обґрунтування, лише спираючись на науку або якусь раціональну соціальну конструкцію, неминучо приведе до пригноблення свободи, свавілля та деспотизму.

Процес виховання тісно пов'язаний з проблемою особистісної свободи, оскільки будь-який вплив на людину у якомусь ступеню – втручання, підпорядкування внутрішнього світу, свідомості людини стороннім їй прагненням. Це і область перетину філософії освіти та практичної педагогіки.

Воля, як вихідна логічна вимога моралі сама по собі не визначає моральності. Вільна і прагнуча до виконання обов'язку людина повинна розвивати моральні категорії: добра, гуманності, справедливості, чесності, милосердя, подяки.

Категорія волі істотна в процесі пізнання. Людина сама задає границі своєму пізнанню, відповідно властивій їй волі.

Християнська педагогіка завжди попереджала, що людина приречена на свободу і несе відповідальність як за свої дії так і за небажання діяти. Православний педагог А. Гармаєв вважає, що "свобода активізує відповідальність та реалізує творчий потенціал людини" (1, с. 12).

Першим просвітником на Україні, що встав на позиції вільного виховання, був Г.Сковорода. У педагогічно-філософській спадщині Г.Сковороди знаходимо три основні завіти розуміння людини: "пізнай себе", "скрізь бачити двоє", "закон споріднення".

Керуючись своїм робітничим принципом в усьому бачити два утворюючих джерела, протиборство двох полюсів, він виділяє в мироустрої макрокосм – великий світ і мікркосм – людину. Звідси переконаність філософа в тім, що пізнати світ можна, тільки пізнавши самого себе.

"Є два роди всього живого і сутності явищ, так само є два серця. А якщо є два серця, є дві душі – добра і зла, правдива

і мнима. Цими двома джерелами суди всі справи” (2, с. 131).

Поняття волі в цьому контексті розглядається як вільна самопроява душі. Педагог-мислитель задається питанням: чи може душа людини користуватися своєю волею? І визначає, що це поприще для діяльності дійсних наставників. Необхідна творча, моральна напруга людини, щоб свобода волі не привела до зла. Вмістилищем самого головного таємного у людині Г.Сковорода вважав серце. Його – “філософія серця” – це і керівництво до самопізнання, і гімн людяності, і заклик до волелюбності.

Г.Сковорода наполягав на гармонії людини з природою. По його теорії кожна людина має призначення – “сродність”. Лише на своєму, природою визначеному поприщі, людина знайде себе і буде вдоволена життям. Ця “сродність” дана споконвічно як дарунок і шлях, її треба відчутти, відгадати, виявити, тобто “зробити себе” через самопізнання і самореалізацію.

“Від природи, як від матері, легенько сама розвивається наука. Вона всерідна, дійсна і єдина вчителька. Усяка справа має успіх, коли йому природа сприяє” (3, с. 108).

Після Г. Сковороди тема волі з новою силою зазвучала у філософській поезії Т. Шевченка. Великий українець пропонує свою філософію. Засновану на раціональній ментальності рідного народу, непереможність якого він бачить у тім факті, що в найважчі години поневолення не затихає голос “свободи”. Дослідники філософської думки в Україні під керівництвом професора І. Надольного відзначають: “Вінець Шевченківської творчості – це пісня волі, прославлення свободи як першої і необхідної умови людського розвитку, благополуччя і щастя. Улюблений усіма “Кобзар” наскрізь просочений прагненням до волі, передчуттям її неминучості”. Аналізуючи творчість Т.Шевченка з позиції філософії, автори дослідження вважають, що лейтмотивом його є віра в те, що народ ніколи не визнає рабства формою існування.

Величезний внесок у розвиток української філософії внесли мислителі початку 20-го століття М. Драгоманів, І. Франко, Л. Українка. Усі вони ставлять у центр своїх філософських і поетичних міркувань духовний світ людини, її ідеї, прагнення, зміст і ціль перебування на Землі. Їхня творчість прагнула розбудити громадськість до боротьби за волю і незалежність, оспівувала єдність віри, надії і любові у вічному прагненні до самовизначення. По глибокому переконанню Лесі Українки, боротьба за волю вселяє в людину віру у краще майбутнє і виховує почуття власної гідності. Співачка волі свого народу, вона вірила, що прагнення до незалежності – це “...таке ж законне святе почуття, як любов до людей

Свободу, Рівність і Братерство золотее

Я в темних хмарах бачить намагаюсь –

Ті зірки три, що мій народе

Так радісно і нетерпляче жде” (2, с. 333).

Автобіограф Л. Українки писала, що у своїх публіцистичних статтях поетеса послідовно доводила, що кожна людина по природі своєї має усі права і повинна відстоювати власну волю, суспільство теж має свої права, але і ті й інші взаємообумовлені. А. Костенко підкреслює “...ні в кого ми не знайдемо такого напруженого, вируючого вираження ідеї боротьби за соціальне і національне звільнення...” (2, с. 274).

Таким чином, у духовній спадщині мислителів і творчої інтелігенції України воля не абстрактне поняття, а життєва необхідність національного твердження, самоусвідомлення. У їхніх добутках виражений погляд на ідеал людини, як особистості, гідної свого народу, готової бороти за волю і справедливість, за право вільного розвитку національної культури.

Вивчаючи питання про сутність людини, Е. Фромм дійде висновку, що природа людини – це протиріччя. На кожному етапі життя виникає свій набір конфліктів, які повинні бути вирішені особистістю. У прагненні знайти рішення людина завжди робить вибір шляху прогресивного чи регресивного. “Цей процес буде продовжуватися, поки людина не досягне своєї кінцевої мети – стати цілком людським, єдиним зі світом” (5, с. 87). Так виникає проблема свободи ухвалення рішення убик добра (світла, життя, благословення) чи зла (пітьми, смерті, прокльону).

Але Е. Фромм дає ще одне тлумачення волі як складової частини характеру зрілої розвинутої особистості. “Я говорю про “вільну” людину, тобто сповнену любові, продуктивну, незалежну людину” (5, с. 95).

Важливим фактором прийняття вільного прогресивного рішення є ясне усвідомлення ситуації, у якій необхідно зробити вибір. Людина, приймаючи одне з альтернативних рішень, прогнозує, який спосіб дії більш сприятливий, які будуть наслідки і можливості такого вибору, який варіант відповідає його бажанням, потребам і силам. Таким чином, воля вибору є, коли в людині існують суперечливі схильності, і вона усвідомлює реальні альтернативи в даній ситуації. Але кожна ситуація, на думку Е. Фромма, це ланка в ланцюзі причин і наслідків. Значить воля – детермінована.

Підводячи підсумок, Е. Фромм пише: “Людина здатна вільно вибирати, якщо вона готова до серйозних зусиль. У ланцюзі

подій воля більш можлива при перших виборах, і менш – при останньому. Важливе усвідомлення першого рішення” (5, с.107).

По-своєму пояснює педагог-гуманіст В. Сухомлинський волю людини. Він вважає, що воля – це усвідомлений обов’язок людини перед людиною, перед суспільством. Його обов’язок – не обмежуючи узи, а осередок моральності. Мова йде про те, щоб навчити свого вихованця “умінню відчувати людину”; з дитячих неусвідомлених бажань виростити людську гідність, шляхетність. “З уміння відчувати поруч із собою іншу людину, розуміти її інтереси, погоджувати свої вчинки з її людською гідністю – з цього починається обов’язок” (3, с. 120).

Наукова думка в цілому обґрунтувала пріоритет духовних цінностей над матеріальними, можливість удосконалювання людини.

Провісники сучасності починають активні дослідження, вказуючи шлях до нового суспільства через повернення до загальнолюдських класичних цінностей, духовності, багатоваріантності світоглядів, усвідомлену волю і відповідальність.

Соціальна функція освіти полягає у формуванні характеру індивіда максимально наближеного до його соціальної ролі носія духовних цінностей, здатного до постійного творчого самовдосконалення.

Освіта, на наш погляд, повинна надати свободу вибору шляхів самоактуалізації своїм вихованцям. Забезпечувати їм при цьому можливість оволодіння певною системою знань про світ та умови вільного гармонічного розвитку здібностей кожного учня.

Література

1. Гармаев А. Обрести себя // Свет православия. – 1999. – № 50 – С.271.
2. Костенко А. Л. Українка. – Молодая гвардия, 1971. – С.348.
3. Сковорода Г. Вдячний Еродій / Соч. В 2 Т. – К.: Обереги, 1994. – Т. 2. – С. 103-1233.
4. Сухомлинский В. Избранные пед. сочинения в 3 Т. – М.: Педагогика, 1981. – Т. 3 – С. 7-204.
5. Фромм Э. Душа человека. – М.: Республика, 1992. – С.430.